A humántőke pszichológiai alapjai

PÉTER GYÖRGY

A XXI. század a tudomány és a technika forradalmának a korszaka, és ez a történelmi kihívás azt a feladatot állítja a mai fiatalok elé, hogy hivatásuk tudatában, mint magasan képzett szuverén egyéniségek, képesek legyenek kifejlett készségeiknek, tehetségüknek megfelelően cselekedni, érvényesülni, eredményesen beilleszkedni a gazdasági-társadalmi életbe, saját sorsukat irányítani. Minél képzettebbek és kompetensebbek a szakmai és társadalmi feladatok teljesítésében, fiataljaink annál hozzáértőbbé és értékesebbé válnak küldetésük teljesítésében. Ezt a feladatot tanuló ifjúságunk csakis úgy képes teljesíteni, ha tudását és cselekvőképességeit egyre magasabb szintre emeli. Így kerül előtérbe az emberi képesség pszichológiája és kapcsolata az általunk tanulmányozott humántőke elméletével. Úgy gondoljuk, a humántőke vizsgálata szükségessé teszi, hogy az emberi képességeket pszichológiai szempontból is megközelítsük és így gazdasági vonatkozásait is érthetőbbé tegyük.

Az emberi képességek dimenziói és fejleszthetősége

A pszichológiában, mint kísérleti tudományban, az emberi képességek tanulmányozása központi helyen található, és ez magában foglalja a képesség pszichológiai kategóriájának tartalmának tisztázását, eredetét, vagyis az öröklött és szerzett képességek viszonyát, struktúráját, valamint működésének és fejlődésének mechanizmusát.

A képesség az emberi tevékenységre vonatkozó fogalom, pontosabban „valamilyen tevékenységre, humánteljesítményre való fizikai és szellemi adottság, alkalmasság, tehetség”, vagyis „a fizikai és pszichikus tevékenységnek az egyénben rögzített rendszere.”[1]

A képesség tehát emberi létet juttat kifejezésre, amely meghatározott tevékenységre adott mértékben bárkiben megtalálható. Nem kizárólagosan veleszületett adottság, hanem csupán hajlam, ígéret, lehetőség, amelynek kibontakozását, készséggé válását a tevékenység, a munka teszi lehetővé. A gyakorlat által mozgásba hozott emberi potenciális lehetőséget szerzett képességként is el lehet fogadni. Ilyen értelemben beszélünk szellemi képességről, értelmi képességről stb. A meghatározott tevékenységre irányuló képesség az emberben különböző mértékben, kisebb-nagyobb arányban található meg. Ez azt is jelenti egyrészt, hogy a képesség heterogén jellegű, másrészt a meghatározó adottság a képesség dominanciáját fejezi ki. „Minden ember adott területen a képesség optimumával, dominanciájával

[1] Klein Sándor 1989. A kreativitás pszichológiája. In: *Tehetséggondozás az iskolában.* Tankönyvkiadó, Budapest, 65.

rendelkezik[2] – állapítja meg V. A. Krunyeckij orosz pszichológus. Az, hogy az ember adott területen, például a zenében, nem rendelkezik kellő képességgel, nem azt jelenti, hogy általánosan tehetségtelen, hanem azt, hogy képességei más irányban érvényesülnek. Ma már azt is megállapították, hogy az optimális képesség sem egyedi adottság, hanem sokoldalú spektrumban is megnyilvánulhat.

A képesség, mint latens állapot, mint lehetőség, meghatározott környezeti feltételek mellett, gyakorlással válik készséggé és teljesítménnyé. A készség az ember tevékenységének begyakorlott, a dinamikus sztereotípia mechanizmusával is magyarázható cselekvés sorai, például írás-, olvasás-, munka-, sporttevékenység. Általuk válik lehetővé, hogy magasabb pszichikai funkciók a cselekvés céljára, lényegére irányuljanak. A készség tehát társadalmi teljesítményben realizálódik, mint például a kommunikációs készségben, vizuális készségben, kreativitásban stb.

A képesség-készség struktúrájában el kell különíteni egyrészt az általános értelmi képességet, amely bizonyos mértékben veleszületett adottság, de kristályozott készséggé alakul a környezeti hatás, a szerzett tudás eredményeként, ami az intellektuális készségek kifejlett állapotát fejezi ki. A kifejlett általános képességhez sorolják például a gondolkodás műveleteit lehetővé tevő analizáló-szintetizáló, azonosságot-különbséget felismerő, általánosító, emlékező képességet. Másrészt a speciális képességeket kell szétválasztanunk, amelyek csak meghatározott tevékenységek gyakorlásához szükségesek, mint például rajz, zene, mozgásművészet, sport stb., amelyek tanulással, gyakorlással ugyancsak kifejlett készséggé válhatnak.

Örökletesség és a társadalmi hatások az emberi képességekben

A képességekben megnyilvánuló eltérések az emberben természeti törvényként jelentkeznek. Ha ez szabadon érvényesülne, elfogadhatatlanul társadalmi igazságtalansághoz vezetne. Senki sem hibáztatható azért, mert bizonyos területen kevésbé jó adottsággal született. Nem véletlen, hogy az öröklött tényezők és a környezeti feltételek hatásának kérdése a képességekben a tudományok elhúzódó vitáját alkotta. Az erre vonatkozó kutatások történetében a veleszületett és szerzett képességek viszonyának értelmezésében lényegileg két alapvető irányzat, a hereditáriánus és az enviromentális felfogás különült el.

A szélsőséges genetikai és a túlzó környezetelvű felfogásokkal szemben a valóságban mindkét tényező bonyolult együtthatásban, kölcsönös összefüggésben érvényesül. Tehát egymást feltételező fogalompárról van szó. A mai kutatás arra a határozott megállapításra jutott, hogy a képességek fejleszthetőségére mind a veleszületett adottságok, mind pedig a környezeti feltételek hatással vannak.

H. J. Eysenck, neves angol pszichológus, a veleszületett és szerzett képességek viszonyában kifejti, hogy „a genetikai tényezők a környezeti tényezőkkel kölcsön-

[2] Krunyeckij, V. A. 1968. *Psihologia matematicseszkih szposzobnostyei skolnikov.* Izd.Pedagogika, Moskva, 5–6.

hatásban fejtik ki azt a működést, amely létrehozza a .... különbségeket."[3] Ugyanerre az álláspontra helyezkedik Ranschburg Jenő is, és érthetővé teszi, hogy „az emberi fejlődés kutatása révén felgyülemlett tudományos tapasztalatok azt mutatják, hogy a környezeti és veleszületett adottságok között érzékeny és komplex interakció működik."[4]

A társadalmi hatások és a nevelés szerepét hangsúlyozták az ember termelőképességeinek továbbfejlesztésében a közgazdaságtan klasszikusai is. A. Smith, David Hume-ot követve, azt állította, hogy „figyeljétek meg, mennyire megközelítik egymást az emberek a testi erő és a szellemi képességek szempontjából, mielőtt ezt neveléssel kifejlesztenék." Bizonyította, hogy „az emberek örökölt adottságai közötti különbségek a valóságban sokkal kisebbek, mint ahogy ezt hinnénk..., a készségek között megjelenő valódi különbségek, amelyek az embereket különböző tevékenységekre szakosítják az érettség szakaszán, a legtöbbször nem oka, hanem következménye a munkamegosztásnak", s így a legtöbb egyén közötti különbség „nem annyira a természettől adódik, hanem a gyakorlat, a szokás és a nevelés eredménye."[5] A. Smith magyar követője, Széchenyi István is úgy látta, hogy „…a munkamegosztás, mint ki tudja már, emeli az ember fő tehetségeit a legnagyobb tökéletességre."[6]

Jelenleg már felmérések is történtek arra vonatkozóan, hogy hozzávetőleg milyen mértékben szerepel a genetikai és a környezeti hatás az emberi képességekben. Az arány Czeizel Endre megállapításában 62+38 az általános értelmi képességnél, és valamennyire eltér a specifikus szellemi képességek esetében.[7]

A tehetség mint felismert emberi képesség

A tehetség, akárcsak a képesség, csupán hajlam, ígéret, esélyt jelent, ami nem mindig bizonyos, hogy felszínre tör. A gének ugyanis a tehetségben csak a potenciális adottságokat adják meg, de az, hogy ezek milyen kifejlett képességgé, tehetséggé válnak, a környezettől és a személyiségtől függ. Itt is az örökletesség csupán a lehetőséget, míg a megvalósulást a környezet és a kiművelt, célratörő személyiség teszi lehetővé.

A tehetséges személyek egy meghatározott tevékenységi területen kiemelkedő és társadalmilag hasznos teljesítményt nyújtanak, amely feltételezi az általános és különleges képességeik kifejlesztését, hasznosítását, a feladathoz való hozzáállásukat és végeredményként sikerélményük megvalósítását. A tehetség tehát nem mindennapos, hanem ritka jelenség, ami nem az átlagembereket, hanem a kiemelkedő, kivételes adottságú személyeket jellemzi, az átlagtól való pozitív irányú eltérést je-

[3] Eysenk, H. J. 1971. *Race, Intelligence and Education.* London
[4] Ranschburg Jenő 1989. Tehetséggondozás az iskolában. Tankönyvkiadó, Budapest
[5] Adam Smith 1992. A munkamegosztásról (*A nemzetek vagyona* I. fejezete). J.K.K., Budapest
[6] Széchenyi István 1830. *Hitel*, 69.
[7] Czeizel Endre 2004. *Sors és tehetség.* Urbis K., Budapest, 41.

lenti. Mint különleges konstelláció, az átlagon felüli értelmi vagy specifikus képességben, a kreativitásban, a feladat iránti elkötelezettségben és az átlagot meghaladó, kivételes teljesítményben nyilvánul meg.

A tehetség, akárcsak a képesség, nem kizárólagos egyedi adottság. Ugyanabban a személyben többoldalú tehetség is rejtőzhet. Hangsúlyozottan állapítja meg a modern pszichológia a tehetség sokféleségének lehetőségét a személyben. Nem véletlenül idézi Daniel Goleman Howard Gardnert, a Harvard Egyetem nemzetközileg elismert pszichológusát, aki megállapítja: „Eljött az ideje, hogy kibővítsük a tehetség sokféleségének spektrumát. A nevelés itt azt teheti, és tulajdonképpen az is a feladata, hogy a fiatalokat adottságaik kiművelésére irányítsa, ami számukra elégtételt és kompetenciát nyújt. Tulajdonképpen arra kell törekednünk, hogy az Isten áldásaként adott tehetségeket a tanulók magukban felfedjék, mivel ezek kifejlesztésére ma száz meg száz lehetőség adódik."[8]

A tehetség spektrumának korai felismerése a fiatalokban, kibontakoztatása és ápolása a jelenkor egyik meghatározó feladata. Nem véletlenül keresik a pszichológusok az emberi képességek, a tehetségek felszínre hozásának lehetőségeit és útjait. „Felmerül a kérdés – mérlegeli A. R. Jensen –, hogy vajon összességükben, mint nemzet, rendelkezünk-e annyi értelmi képességgel, mely összhangban legyen a komplex ipari társadalom növekedéséből adódó szükségletekkel."[9]

A kognitív és tanuláspszichológia jelenlegi tapasztalatai szerint az intellektuális képességek képzéssel, tanítással, neveléssel fejleszthetők. Az egész életre kiterjedő képzés és nevelés szerepét hangsúlyozta Spiru Haret, neves román szociológus is a népesség gazdasági, intellektuális, morális fejlesztésében. Szerinte a nevelés rendeltetése olyan személyiségi tényezők kialakítása, mint az akarat, érdeklődés, aspiráció, érzelmi viszonyulás, motiváció a cselekvésben. Hareti értelemben a legfontosabb személyi tényező az akarat, amely, ha a társadalmi képzésen nyugvó magas fokú intelligenciával párosul, az egyén személyisége meghatározóvá válhat az ember sorsának alakításában.

De nem minden kiváló képességű fiatal válik aktív tehetséggé. Ha egy tehetséges fiatal kedvező társadalmi feltételek ellenére gyenge teljesítményt nyújt, ez csakis személyisége hiányosságaival magyarázható.

Tehetség és személyiség

A tehetség a személyiség általános megnyilvánulása, nyílt és fejlődő rendszer. Nem kizárólagosan természetileg meghatározott adottság, hanem társadalmi termék, etikai jelenség, olyan kifejlett morális alkalmazkodási képesség, amely biztosítja, hogy az ember környezetében élni tudjon és azt uralja. Az ember mint fejlődő személyiség nem elégszik meg az állandósított állapotok fenntartásával, visszanye-

[8] Daniel Goleman 2007. *Inteligența emoțională.* Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 66.

[9] Jensen, A. R. 1979. *Mennyivel növelhetjük az I.Q.- t és az iskolai teljesítményt.* F. P. R. London, 26.

résével, hanem ennél többet akar, az élet arra készteti, hogy miközben környezetéhez szelektíven alkalmazkodik, felette uralkodjon, akarata szerint humanizálja és modellálja, így válhat érett személyiséggé.

Mint a morális alkalmazkodási képesség hordozója, mint aktív szociális erő, az érett személyiség ugyanakkor visszahat a társadalomra. ,,Minden egyén személyisége a társadalmi környezet eredménye – állapítja meg Spiru Haret –, a társadalom tagjai viszont személyiségük értékével gyakorolnak hatást a társadalomra."[10]

Azt a hederi felfogást követve, hogy „az ember sohasem teljes, létezése valamivé válásában rejlik", a személyiségpszichológia a kifejlett, optimális személyiséget fogalmazza meg, és azt az alapvető kérdést állítja a fiatalok elé, hogy „mi vagyok, mi akarok lenni, mivé kellene válnom ahhoz, hogy kihozzam magamból mindazt, ami bennem van, hogy értékké váljak". Ezek a rendkívüli feladatok kerülnek ma napirendre a tehetség fejlesztésére irányuló érett személyiség kialakításában, összhangban a kor követelményeivel. A személyiség fejlesztésében, általában a cselekvésben meghatározó elem a motiváció.

A motiváció

A motiváció az emberi szükséglet tudatosulása, vagyis a felismert szükséglet olyan belső faktor, amely irányítja, integrálja az egyén viselkedését a társadalomban, és a cselekvésre késztető külső és belső tényezők hatásában nyer kifejezést. A motivációs faktorokban el lehet különíteni egyrészt az egoinvolvált, énbevontú külső tényezőket, mint például a jövedelemszerzés, magas fizetés, hírnév, jutalom, önigazolás, másrészt a képességfejlesztésben és az érett személyiség kialakításában kiemelkedő szerepet betöltő feladatbevontú, belső ösztönzések rendszerét, a tudásvágyat, az alkotóképesség kifejlesztésének szükségletét, célok követését az önmegvalósulásban.

A motiváció kialakítása a személyiség fejlesztésében a neveléstől is függ. Itt elsősorban a fiatalok munkára való nevelése kerül előtérbe. Ez nálunk azért válik manapság lényeges kérdéssé, mert nem minden fiatal érzi a munka szükségességét. Különböző okokra hivatkozva, számos fiatal nem vállal munkát és elvárja, hogy megélhetéséről a szülők, rokonok gondoskodjanak. A munkamorál elégtelensége sokszor a jövő kilátástalanságával, megfelelő pozitív jövőkép hiányával is magyarázható.

A munka mint alapvető motivációs elem a cselekvésben alkotja a szükségletek kielégítésének fő forrását. Ezen túlmenően számos tudományos álláspont a munkának egyéb, ugyancsak létfontosságú társadalmi, pszichológiai aspektusát, hatását is kiemeli. Így például Marie Jahoda osztrák pszichológus megállapította, hogy a munka a társadalmi érintkezés alapvető területe, strukturálja az időt, az aktivitás eszköze, biztosítja az alkotás örömét, az önmegvalósítást, meghatározza az ember társadalmi státusát.[11]

Csakis a munkával válhatunk kreatívvá, értékalkotóvá.

[10] Spiru Haret 1969. *Mecanica socială.* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 133, 62–63.

[11] Iahoda Marie: Work, employment and unemployment*. American Psichologist*, 36, 184–191.

A kreativitás

A tehetség legfontosabb kifejezője az alkotóképesség, a kreativitás. A különleges, ritka képességű személyek teljesítménye a kreatív potenciál, az alkotást biztosító fiziológiai és pszichikus feltételek, a kedvező társadalmi környezet és a személyiségi faktorok együttes rendszerében jön létre. A tudomány és a technika mai korszakában a kreativitás a gazdasági-társadalmi haladás fő mozgatóerejévé kell váljon, ahogyan ezt a neves amerikai társadalomtudós, A. Toynbec kihangsúlyozta: „egy nemzet fennmaradásához az egyéneknek kreatív módon kell gondolkodniuk."[12]

Az alkotóképesség bizonyos területen minden tehetséges emberben megtalálható, és ez megfelelő módszerekkel, személyi adottságok kiművelésével jelentős mértékben kifejleszthető. Az alkotóképesség kifejlesztésében lényeges a tehetség korai felismerése és a megfelelő időben megejtett intervenció. A kreatív típusú iskolákban és oktatási rendszerben csakis a kreatív tanárok biztosíthatják a fiatalok alkotóképességének kifejlesztését. Itt nem csupán az ismeretszerzésre tevődik a hangsúly, hanem inkább problémamegoldásra, az ismeretek gyakorlati alkalmazására, mely a végtelen lehetőségek közül a legmegfelelőbb. A pszichológia nem annyira a kreativitást határozza meg, hanem mindinkább a kreatív személyek tulajdonságait fejti ki. A kreatív személyekre jellemző többek között az új iránti nyitottság, előítélet-mentesség, nonkonformizmus, független autonóm személyiség, önbizalom, önazonosulás az értékek belső központosulásával, érzékenység és céltudatosság. A kreativitás végső kritériuma a személyi kiválóság és a kompetencia, melyekkel csakis olyan egyének rendelkeznek, akik ötleteiket, alkotásaikat társadalmilag hasznos értékké képesek alakítani.

A képességek értelmezése a közgazdaságtanban. A készségek fejlődő állapota

A közgazdaság-tudomány a klasszikusok munkaérték-elméletével vette kezdetét. W. Petty, A. Smith és D. Ricardo az emberi munkát egyedüli értéktermelő tényezőnek és a munkaerő felhasználásának tekintette. Felfogásukban a munkaképesség állandó jellegét bizonygatták, és így vált a munkaerő eredeti fogalma az extenzív gazdasági fejlődés termékévé, amely a klasszikus időszakban nem jelentett egyebet, mint csekély tudást és szerény szakképzettséget igénylő, főleg manuális munkavégző képességet, mellyel a legtöbb dolgozó nagyjából egyformán rendelkezett. A hagyományos felfogásban csupán az anyagi javakat előállító vagy termelő szolgáltatásokat folyósító, főleg a kifejtett fizikai munka minősült értéket termelő és nyereséget hozó produktív tevékenységnek.

A munkaképesség állandóságát feltételező munkaerő-felhasználás és a produktív munka primitív értelmezése már a klasszikus időszakban is helytelennek bizonyult, és még kevésbé felel meg az intenzív gazdasági fejlődés időszakának. Ezzel

[12] Toynbec, A. 1964. Is America neglecting her creative minority. In Taylor, C.: *Widening horizons in Creativity.* N.Y., 75.

kapcsolatban T. W. Schultz megállapította, hogy „azt a klasszikus feltevést, amely szerint a készségek állapota állandó marad, el kell ejtenünk. Szükségtelen mondanunk, hogy egyre erősödik a felismerés, hogy a készségek állapotának megváltozása valóban döntő fontosságú", ugyanis „…a termelési tényezők minőségének javulásával együtt járnak olyan beruházási tevékenységek, amelyek növelik a munkaerő értékes képességeit és a termelő készségek állapotát javítják."[13] A tények Schultz nézetét igazolják, vagyis azt a felfogást, hogy a termelőképességek állandósága helyett a készségek fejlődő állapotát, a „state of the arts"-t kell elfogadnunk. A készségek javuló állapota végső fokon az emberi intelligenciában konkretizálódik.

Az intelligencia – a kifejlett készségek attribútuma

A képesség fejlődésének sajátságos megnyilvánulása tehát az intelligencia, mely a magyar nyelvben is már a XIX. század elején meghonosult. Széchenyi István az intelligenciáról írta, hogy „Vegyünk példát más előbbre haladott nemzetekről, műveljük ki magunkat; s tapasztalni fogjuk, hogy utóvégre nem a föld és a geográfiai viszonyok, hanem az emberi ész, értelem és munka az, amely gazdaggá tehet és anyagilag erősekké fejleszthet."[14]

Mint terminus technicus, az intelligencia fogalma ugyancsak a múlt században jutott be a tudományok rendszerébe. Eleinte az oktatásban a tanuló ifjúság felfogó, megismerő képességeként értelmezték, ahogyan ezt E. L. Thorndike amerikai pszichológus megjegyezte: „megtanultuk, hogy az intellektuális feladatok helyes megoldására való képességként fogjuk fel " a tanulók intelligenciáját.[15]

Az iskolai vonatkozásokon túlmenően ma az intelligencia fogalmának tartalma, fontossága és szerepe jelentőségteljes mértékben módosult. A legtöbb szakember az intelligencia értelmezésében „az új környezethez való alkalmazkodóképességet" emeli ki, mint ahogy W. Stern német pszichológus hangsúlyozza: „az intelligencia az új követelményekhez való szellemi alkalmazkodóképesség."[16]

Meg kell különböztetnünk a kognitív pszichológia által megfogalmazott általános (General) intelligenciát, vagyis az ember azon képességét, hogy felfogja és megértse a jelenségek lényegét és összefüggéseit, és ugyanakkor azokat érzelmileg is elfogadja, megeméssze és alkalmazza. Ebben jut kifejezésre az ember képzettsége, általános műveltsége, amely a gondolkodás módját, a tartalmasabb okfejtést teszi lehetővé és lehetőséget nyújt az ésszerű alkalmazkodásra és cselekvésre. Másrészt ki kell emelnünk azt a sajátos, speciális képességet, amely különböző emberi tevékenységek kifejlesztésében és művelésében (zene, képzőművészet, tudományos alkotás, irodalom, gazdasági gondolkodás, mozgásművészet, sport stb.) nyilvánul meg.

[13] T. W. Scultz 1983. *Beruházás az emberi tőkébe*. K. J. K., Budapest, 31.
[14] Széchenyi István: i. m. 70.
[15] Thorndike,E. L. – Jensen, A. R.: i. m.
[16] Stern W. 1914. *The Psichological Methods of Testing Intelligence*. Baltimore.

Az intelligencia nem csupán az egyén képességéhez, hanem a társadalom általános felfogásához, tevékenységéhez és kultúrájához is kötődik. A társadalom kultúrájában kifejeződő, éppenséggel a nemzet intelligenciája az emberi lét, a cselekvés és a társadalmi haladás alapvető dimenziója, olyan társadalmi erő, amely kifejezi a társadalom fejlettségét és visszahat az emberek gondolkozóképességére és tevékenységére. Spiru Haret megállapította, hogy „az intelligencia mint társadalmi erő úgy hat az individuumra, mint bármely társadalmi tényező. Ebben az értelmezésben a tulajdonképpeni individuumot a társadalom hozza mozgásba és ennek során saját intelligenciája és akarata is kifejeződik."[17]

A gazdasági intelligencia kiemelkedő szerepe a piacgazdaságban

A gazdasági intelligencia szorosan kapcsolódik a gazdaságtudományhoz. Ennek legfőbb magyarázata abban áll, hogy a közgazdaságtan nem csupán ismeretelméleti, hanem gyakorlati funkciót is betölt. Ez a szerep különös hangsúlyt nyer a piacgazdaság mechanizmusában, ahol a gazdasági kapcsolatok egyre bonyolultabb rendszert alkotnak. Szakemberek felkészültsége, hozzáértése és rátermettsége a gazdasági élet irányításában. Intelligenciájuk egyre inkább meghatározóvá válik a teljesítményükben.

A gazdasági intelligencia pszichológiai és gazdasági szempontból egy komplex fogalmat fejez ki. Feltételezi a gazdaságtudományok elsajátítását, az ismeretek alkalmazását, a gazdasági információk megszerzésének, kezelésének és felhasználásának, a gazdasági kérdések hasznos megoldásának a képességét, a változó piacgazdasági feltételekhez való gyakorlati alkalmazkodást, és nem utolsósorban a tudományos alkotókészség kiművelését. A globális gazdasági versenyben nem véletlenül nyer különleges szerepet a gazdasági információ, amely a gazdasági intelligencia egyik legfontosabb terméke, és amelynek megszerzése és felhasználása döntő szerepet tölt be a nemzetközi cégek stratégiájában és teljesítményében.

J. M. Keynes, korunk kiemelkedő közgazdásza úgy vélte, hogy a gazdasági intelligenciában a versenyképesség intelligenciája az egyik meghatározó elem, mivel „a konkurenciaharc a piacgazdaságban – végeredményben az intelligenciák harca."

Az intelligencia mérhetősége

A képesség gyakorlati megközelítésének legfőbb ténybeli jellegzetessége az intelligencia mérhetősége, ami különböző tesztekkel történik. A szociológusok állítják, hogy „az intelligenciát, akárcsak az elektromosságot, könnyebb mérni, mint meghatározni."[18]

Az eddigi intelligenciatesztekkel végzett felmérések nem annyira a veleszületett adottságokat, hanem inkább a szerzett képességeket értékelték, és a kapott ered-

[17] Spiru Haret: i. m. 96.
[18] Jensen. A. R.: i. m.

mények nem fejezik ki maradéktalanul az emberi képességet. A. R. Jensen felhívja a figyelmet arra, hogy „a képességnek az a sajátos együttese, amelyet jelenleg intelligenciának hívunk, és amelyet le tudunk mérni, csak egy kis töredéke az emberi adottságok galaxiájának."[19]

Az intelligenciatesztekkel eddig főleg a tudásintelligenciát és az alkalmazkodási képességet (IQ) mérték, amit a társadalmi és gazdasági élet számos területén alkalmaztak. Így például a termelésben is alkalmasságvizsgálatokat végeztek azzal a céllal, hogy az egyes munkakörök betöltéséhez lehetőleg a legrátermettebb személyeket válasszák ki. Az eljárást korábban főként a fizikai munkások esetében alkalmazták, mint például gépkocsivezetők, eszkavátorkezelők térérzékének tesztelésére, ma már a termelésben általában meghonosult a különböző munkafolyamatok által igényelt adottságok megállapítására. Így például, a munkatevékenység elemzésében, a kritériumok meghatározása mellett, sor kerül a prediktorok keresésére is, amelyek a dolgozók fizikai és pszichológiai képességeinek, érdeklődésének, motivációjának és személyiségének a megállapítására vonatkozik. Ebben az eljárásban a pszichomotoros, mentális képességek felbecsülésével és a személyiségi tesztek segítségével mérik fel a munkavégzők konkrét adottságait. Végül a munkateljesítmény és a nyert pszichológiai mutatók összehasonlításával kapott eredmények alapján tesznek javaslatot a személyek alkalmazására és besorolására.

Az elemzett módszerrel nyert eredményeket napjainkban a szellemi munkát végzők, vezetők teljesítményében is figyelembe veszik. A vezetők esetében ma már újabb szempontok is előtérbe kerülnek. Így az IQ mellett D. Goleman amerikai pszichológus az emocionális quotiens, EQ, az érzelmi intelligenciának a felfogását, az érzelmi intelligencián alapuló vezetés alapelveit dolgozta ki, amely az önismeret, az önuralom, önkontroll, az empátia, vagyis a mások érzelmeihez való viszonyulás, a közösségbe való beilleszkedés, a küldetéstudat, a mértéktartó reagálás, az akarat és kitartás stb. érzelmi készségeken alapszik.[20] A pszichológusok arra a következtetésre jutottak, amit a tények is igazolnak, hogy az elvárt pozitív emberi tulajdonságok meghatározó szerepet tölthetnek be a társadalmi teljesítményekben, és éppen ezért ajánlatos bizonyos funkciók elvégzésében, így a vezetésben is, az ember kifejlett és irányított érzelmi adottságaival ténylegesesen is számolni.

A tudományos kutatások jelenlegi tapasztalatai szerint az emberi képességek fejleszthetők, tehetséggé válhatnak. Nyilvánvaló, hogy az általános, de főleg a specifikus képességek határozzák meg a tehetségek felszínre törésének irányát. A tehetség korai felismerése a fiatalokban, kibontakoztatása és ápolása a jelenkor egyik meghatározó feladata. „A gazdaságilag korlátozott erőforrásokkal rendelkező országokban is teret nyer a felismerés – állapítja meg Hermann Gusztáv magyar pszichológus –, hogy a nemzetközi tudományos, műszaki, technológiai versenyben a tehetség-ki-

[19] Jensen, A. R.: i. m.

[20] Daniel Goleman – Annie Mc.Kee – Richard Boyatzis 2007. *Inteligența emoțională în Leadership.* Ed. Curtea Veche, Bucureşti.

választás és -nevelés kiemelt beruházás."[21] Mindenki számára lehetővé válhat, hogy valamilyen tevékenységben domináns képességeit kifejlessze. Ez csakis kedvező gazdasági, társadalmi és pszichológiai feltétel mellett valósulhat meg, és a fiatalok részéről hozzáállást, munkát, kitartást, energiabefektetést igényel, amely a jövőben meghozza a kívánt eredményt.

[21] Hermann Gusztáv 1989. *A tehetség értelmezése*. In: Ranschburg J.: i. m. 162.